

УДК 378:378.14

Валєв Р. Г.,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна;

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПІЗНАВАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: СУТНІСТЬ, РІВНІ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ДІАГНОСТУВАННЯ

У статті визначено сутність пізнавальної самостійності майбутніх правоохоронців, рівні її розвитку, методи вимірювання та схарактеризовані педагогічні умови, які дозволяють покращити динаміку її формування. Запропоновано визначення основних інструментів діагностування розвитку пізнавальної самостійності: критерії пізнавальної самостійності та рівні пізнавальної самостійності – ситуативний, нестійкий, професійно орієнтований, креативний. З'ясовано, що пізнавальну самостійність курсантів визначено як комплексну властивість курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, забезпечує вияв пізнавальних інтересів, ініціативи, активності та ефективного здійснення самостійної пізнавальної діяльності навіть у професійних ситуаціях інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження.

Ключові слова: когнітивна автономія курсантів університетів МВС, рівні та критерії розвитку, методи діагностики.

Постановка проблеми. Поширеність у сучасних наукових текстах поняття «пізнавальна самостійність» свідчить про значну увагу педагогіки до вивчення готовності людини до самостійного пізнання в умовах інформаційної цивілізації. Водночас значна розбіжність у підходах до дефініції, експлікації та декомпозиції пізнавальної самостійності говорить про незавершеність наукового пошуку. Одним з його актуальних напрямів постає визначення специфіки розвитку пізнавальної самостійності окремих категорій здобувачів освіти, зокрема, курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції.

Готовність до самостійної пізнавальної діяльності є вирішальним чинником ефективного здійснення професійних функцій для представників багатьох професій. Але чи не найгостріше ця готовність актуалізована професійним середовищем правоохоронців. Не випадково у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р, Постанові Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877, наказі МВС України від 26.01.2016 № 50 особливе значення надається формуванню готовності до самостійного вирішення службових завдань, причому у професійній ситуації ускладнення пізнавальної діяльності, інформаційної невизначеності та дефіциту часу. Проте значний обсяг критичних зауважень громадськості на дії правоохоронців обумовлений недостатнім рівнем розвитку в них спроможності ефективно організувати власну професійну пізнавальну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вищезазначене обумовлює необхідність дослідження особливостей формування готовності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції, до самостійної пізнавальної діяльності. Але вивчення наукової літератури свідчить, що проблема формування пізнавальної самостійності зазначених курсантів ще не була об'єктом спеціального дослідження, хоча лише останнім часом значна кількість фахівців (Г. Адамів, В. Бенера, Т. Темерівська, В. Логвіненко [1] та ін.) змістовно визначили сутність, особливості діагностування та розвитку комплексних пізнавальних якостей студентів. Інші науковці (В. Дьяченко, М. Ісаєнко, М. Козяр, С. Кубицький, Н. Могілевська, А. Морозов, В. Пліско, І. Радомський, В. Серебряк [2], Г. Яворська [3] та ін.) плідно дослідили організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти МВС, визначили критерії та рівні особистісних і професійних якостей курсантів та фахівців ОВС.

Формулювання цілей статті. Враховуючи висновки названих дослідників, під час написання статті визначено такі завдання:

– теоретично визначити сутність та структуру пізнавальної самостійності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції;

– обґрунтувати критерії, рівні розвитку пізнавальної самостійності цієї категорії курсантів, засади та методи їх вимірювання;

– схарактеризувати реалізовані педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів і на практиці діагностувати її показники та рівні – до початку й наприкінці експерименту.

Виклад основного матеріалу. У найзагальнішому варіанті пізнавальна самостійність розуміється як «готовність до самостійної пізнавальної діяльності». Така готовність особливо актуальна для неперервної освіти та професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Чи не найгостріше проблема формування такої спроможності постає для майбутніх працівників поліції, професійне становлення яких обумовлено такими чинниками:

– їх професійна діяльність (оперативно-розшукова, слідча, аналітична, профілактична, охоронна, адміністративна тощо) є за своїм характером пізнавальною діяльністю;

– їх професійна пізнавальна діяльність, на відміну від більшості професій, протистоїть іншій пізнавальній діяльності – високомотивованій, все частіше високоорганізованій та інтелектуальній протиправній діяльності;

– їх професійна пізнавальна діяльність ускладнюється: ситуаціями дефіциту часу та інформації; умовами психічного та фізичного навантаження; значним трудовим навантаженням; особливостями професійного ризику; зіткненням з асоціальною поведінкою та кримінальною субкультурою; чинниками постійного оновлення законодавства; обставинами переходу від репресивних функцій поліції до функцій соціального партнерства;

– ефективно формування пізнавальної самостійності ускладнюється особливим режимом навчання, побуту та несення служби у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції.

Відповідно, авторське визначення поняття пізнавальної самостійності курсантів закладів вищої освіти МВС та Національної поліції полягає в розумінні її як комплексної властивості курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, забезпечує вияв пізнавальних інтересів, ініціативи, активності та ефективно здійснення самостійної пізнавальної діяльності навіть у профе-

сійних ситуаціях інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження.

Щодо декомпозиції пізнавальної самостійності можна погодитись з тими дослідниками, які визначають у її *структурі*: емоційно-мотиваційну складову (включає бажання пізнавати та позитивні емоції під час пізнавальної діяльності), вольову складову (включає прагнення долати пізнавальні труднощі), когнітивну складову (включає комплекс знань і вмінь).

Під час визначення критеріїв формування пізнавальних якостей більшість дослідників (С. Каяліна, І. Левіна, П. Лузан [4], Л. Тархова та ін.) звертаються до їх структури. Тому для вирішення другого завдання необхідно здійснити повну декомпозицію структури пізнавальної самостійності (рис.) та визначити для кожного підкомпоненту пізнавальної самостійності вичерпний перелік критеріїв, які б свідчили про його сформованість.

1	Емоційно-мотиваційний компонент ПС		Вольовий компонент ПС	Когнітивний компонент ПС		
	Мотиваційний під-компонент			--	Комплекс знань	
	Емоції під час навчання				Комплекс розумових умінь	
2			--			
3	пізнавальні інтереси	навчальна мотивація		--	загальні знання	спеціально-предметні знання
			--		--	

Рис. Компоненти пізнавальної самостійності (ПС) виявлені:

1 – на першому етапі декомпозиції; 2 – на другому етапі декомпозиції;

3 – на третьому етапі декомпозиції

Для кожної з семи складових пізнавальної самостійності (пізнавальні інтереси, навчальна мотивація, емоції під час навчання, вольове прагнення до навчально-пізнавальної діяльності, загальні знання, спеціально-предметні юридичні знання, розумові вміння) визначено критерії, притаманні для низького, середнього, достатнього та високого рівнів розвитку. При цьому низький рівень розвитку пізнавальної самостійності має копіювальний, пасивний, емпіричний, епізодичний, початковий характер усіх компонентів та показників. Середній рівень – стимульований ззовні, має репродуктивний, відтворюючий, пошуково-виконавський, імпульс-

сивний, нестійкий, стихійний, фрагментарний характер усіх компонентів та показників. Достатній рівень має професійно орієнтований, ініціативний, стійкий характер усіх компонентів та показників, за якого комплекс засвоєних знань і вмінь у поєднанні з високою мотивацією забезпечує навіть за умов дефіциту інформації та часу самостійну організацію навчально-пізнавальної діяльності, ефективне засвоєння нових знань і вмінь, вольове подолання пізнавальних труднощів, проте ситуація неспроможності їх подолання внаслідок об'єктивної складності чи слабкості суб'єктивних вольових зусиль викликає негативні емоції та зниження навчальної мотивації. Високий рівень – має творчий, креативний, мобільний, системний, відкритий до інтеграції характер усіх компонентів та показників, за якого комплекс засвоєних знань і вмінь у поєднанні з високою мотивацією забезпечує самостійне та творче застосування знань у нових умовах, курсант демонструє вольове подолання пізнавальних труднощів без відчуття негативних емоцій під час стадії тимчасового ускладнення, курсант готовий діяти в екстремальних ситуаціях та спроможний до самостійного виконання різноманітних операцій одночасно.

Для експериментального виявлення показників та рівнів розвитку трьох складових емоційно-мотиваційного компоненту пізнавальної самостійності (пізнавальних інтересів, навчальної мотивації та емоцій під час навчання) та вольового компоненту пізнавальної самостійності були використані методи: анкетування експертів, анкетування курсантів, експертної оцінки результатів психологічного діагностування за методикою ММРІ та контент-аналізу протокольних відомостей ІТ (в експериментальних взводах) та педагогічних спостережень за ходом занять (у контрольних взводах).

Для виміру тезаурусу загальних знань та комплексу розумових умінь використані методи: анкетування експертів, експертної оцінки результатів психологічного діагностування за методиками Дж. Равена та Г. Айзенка. Діагностування рівня спеціально предметних юридичних знань здійснювалось за допомогою анкетування експертів та експертною оцінкою результатів контрольних робіт зі спеціальних дисциплін.

Крім того, для забезпечення надійності результатів використовувались універсальні параметри стійкості та цілісності роз-

витку пізнавальної самостійності. Цілісність передбачає, що всі складові пізнавальної самостійності взаємообумовлені, взаємозалежні та рівень їх розвитку є приблизно рівним. Параметр стійкості передбачає неможливість деволоції пізнавальної самостійності як складного психічного новоутворення. У випадках виявлення суттєвої різниці в рівнях розвитку різних складових пізнавальної самостійності відповідні виміри визнавались ненадійними та здійснювались повторні заміри для отримання достовірного результату.

Таким чином, ми можемо запропонувати такі визначення основних інструментів діагностування розвитку пізнавальної самостійності: критерії пізнавальної самостійності – теоретично визначені вияви в діяльності (та поведінці) курсантів, які свідчать про певний рівень сформованості компонентів пізнавальної самостійності; показники – практично встановлені вияви в діяльності розвитку критеріїв; *рівень* пізнавальної самостійності – групування її критеріїв та показників до однорідної системи, яка свідчить про певний етап розвитку пізнавальної самостійності – ситуативний, нестійкий, професійно орієнтований, креативний.

Під час констатуючого експерименту встановлено: низький рівень розвитку пізнавальної самостійності у 25,39 % курсантів, середній – у 53,37 %, достатній – у 15,54 %, високий – лише у 5,70 %.

З урахуванням результатів констатуючого експерименту, загальними теоретичними засадами розвитку пізнавальної самостійності здобувачів вищої освіти, особливостей майбутнього професійного середовища та специфікою організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції, обґрунтовані педагогічні умови формування пізнавальної самостійності курсантів.

Першою педагогічною умовою є поступове збільшення обсягу навчальної автономності курсантів, для яких статус навчальної автономності додатково актуалізується: поєднанням навчання з несенням служби, поєднанням суворого дотримання військової дисципліни та специфічного режиму закритого навчального закладу з підготовкою до самостійного відповідально-го вирішення службових завдань.

До обсягу навчальної автономності курсантів віднесено право та реальна можливість вибору: темпу, часу та місця здійснення самостійної навчально-пізнавальної діяльності, послідовності структурних елементів змісту дисципліни, рівнів його складності, форм пред'явлення матеріалу, варіантів комунікації та співробітництва з іншими здобувачами освіти (в тому числі студентами, які навчаються за контрактною формою).

Реалізована ця педагогічна умова з використанням інформаційних технологій освіти, зокрема, навчально-методичних програмних засобів з навчальних дисциплін, створених за допомогою оболонки віртуального освітнього середовища MOODLE.

Проте збільшуючи обсяг навчальної автономності (прав, можливостей та відповідальності), необхідно полегшити процес адаптації курсантів під ці високі вимоги, актуалізувати можливості психіки щодо інтенсивної навчально-пізнавальної діяльності. Тому другою педагогічною умовою є стимулювання за допомогою інформаційних технологій освіти емоційно-мотиваційних станів та вольових якостей курсантів, а також полегшення протікання когнітивних процесів під час навчання.

Третя педагогічна умова обґрунтована результатами констатуючого експерименту. Під час нього встановлено, що найбільш поширеними навчальними мотивами є мотиви здобуття професії, найважливішими джерелами інформації та найбільш значущим простором для пізнавальної діяльності курсантами визнано ресурси Інтернет.

Тому до навчального процесу запроваджені міждисциплінарні навчально-пізнавальні завдання, що орієнтовані на проблеми професійного середовища та потребують для їх вирішення ресурси Інтернет. Ця педагогічна умова реалізована шляхом впровадження до навчального процесу завдань ТОГІС (технології освіти у глобальному інформаційному середовищі), притаманних e-Learning завдань типу TreasureHunt та Web-Quest [5].

Після проведення формуючого експерименту було встановлено: низький рівень розвитку пізнавальної самостійності у 13,04 % курсантів, середній – у 40 %, достатній – у 30,87 %, високий – у 16,09 %. Ці результати свідчать про позитивну статистично значущу динаміку розвитку пізнавальної самостійності курсантів експе-

риментальної групи, що підтверджує гіпотезу дослідження щодо придатності обґрунтованих та реалізованих педагогічних умов формування пізнавальної самостійності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для МВС та Національної поліції засобами ІТ.

Висновки. Пізнавальну самостійність зазначених курсантів визначено як комплексну властивість курсанта, що інтегрує пізнавальну мотивацію, вольове прагнення до пізнання, тезаурус знань, комплекс умінь, навичок, забезпечує вияв пізнавальних інтересів, ініціативи, активності та ефективно здійснення самостійної пізнавальної діяльності навіть у професійних ситуаціях інформаційної невизначеності, дефіциту часу та в умовах фізичного та психічного навантаження.

Критерії необхідно розуміти як теоретично визначені (а показники – як практично визначені) вияви розвитку пізнавальної самостійності в діяльності курсанта. Рівнями розвитку пізнавальної самостійності визначено систематизування її критеріїв та показників, при цьому низький рівень має початковий, середній рівень – стихійний, достатній рівень – стійкий, високий рівень – креативний характер усіх компонентів та показників.

Для діагностування розвитку емоційно-мотиваційного та вольового компонентів пізнавальної самостійності можуть бути *методи*: анкетування експертів, анкетування курсантів, експертної оцінки результатів психологічного діагностування за методикою ММРІ, контент-аналізу протокольних відомостей ІТ та педагогічного спостереження. Для виміру когнітивного компоненту придатні методи: анкетування експертів, експертної оцінки результатів контрольних робіт зі спеціальних дисциплін та результатів психологічного діагностування за методиками Дж. Равена та Г. Айзенка.

Реалізовані педагогічні умови формування пізнавальної самостійності передбачають: поступове ускладнення самостійної навчально-пізнавальної діяльності курсантів завдяки збільшенню обсягу їх навчальної автономності; стимулювання під час навчання психічних процесів за допомогою освітніх інформаційних технологій; впровадження міждисциплінарних професійно орієнтованих завдань, що потребують для їх вирішення

ресурсів Інтернет. Аналіз реалізації цих умов засвідчив позитивну динаміку формування пізнавальної самостійності курсантів.

Подальшим напрямом наукового пошуку є продовження реалізації зазначених педагогічних умов, вивчення можливостей розвитку пізнавальної самостійності діючих співробітників ОВС засобами дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Логвіненко В. Г. Методика формування пізнавальної самостійності студентів технічних спеціальностей в процесі вивчення інформаційно-комунікативних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2005. 192 с.

2. Серебряк В. В. Духовно-моральне виховання курсантів ВНЗ системи МВС України: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2004. 21 с.

3. Яворська Г. Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Київ, 2006. 420 с.

4. Лузан П. Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Інститут педагогіки АПН України, Київ, 2004. 40 с.

5. Валеев Р. Г. Використання дидактичних прийомів e-Learning для розвитку пізнавальної самостійності суб'єктів навчання. *Постметодика*. 2010. № 4 (95). С. 7–14.

Valieiev R.,

PhD in Pedagogical Sciences,

Assistant Professor of Tactical anspecial training Department,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine;

Pekarchuk V.,

Grand PhD in Historical Sciences, Associate Professor,

Professor of Theory and History of State and Law Department,

Constitutional Law Department,

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

THE COGNITIVE AUTONOMY OF CADETS OF MIA UNIVERSITIES AND NATIONAL POLICE: THE ESSENCE AND LEVELS OF DEVELOPMENT, THE METHODS OF DIAGNOSIS

Cognitive autonomy is one of the priority aims of professional education in terms of information society. The article defines the essence of cognitive

independence of future law enforcement officers, the levels of its development, the methods of measurement, and describes the pedagogical conditions that allow to improve the its dynamics of cognitive independence of cadets of higher education institutions with specific training conditions that provide training for the Ministry of Internal Affairs and the National Police.

The definition of main tools for diagnosing the development of cognitive autonomy is proposed: criteria and levels of cognitive autonomy - criteria of cognitive autonomy are theoretically determined manifestations in the activity (and behaviour) of cadets, which reveal a certain level of components` formation of cognitive autonomy; indicators – practically established manifestations in the development of criteria; the level of cognitive autonomy - the grouping of its criteria and indicators to a homogeneous system, which indicates a certain stage of development of cognitive autonomy - situational, unstable, professionally oriented, creative.

It was found out that the cadets` cognitive autonomy is defined as a complex feature that integrates cognitive motivation, willed desire for knowledge, a thesaurus of knowledge, a complex of skills, abilities, provides a manifestation of cognitive interests, initiative, activity and effective implementation of independent cognitive activity, even in professional situations of information uncertainty, shortage of time and in conditions of physical and mental load.

It is also shown that the pedagogical conditions for cognitive autonomy formation provide: the gradual complication of education and cognitive autonomy activity of cadets due to the increase of their educational autonomy; stimulation during the mental processes training with educational information technologies; introduction of interdisciplinary professionally-oriented tasks that require the solving of Internet resources. The analysis of these conditions` implementation showed a positive dynamic in the formation of cognitive autonomy of cadets.

Key words: *cognitive autonomy of cadets of MIA universities, the levels and the criteria of development, diagnostic methods.*

References

1. Lohvinenko, V. H. (2005), *Metodyka formuvannia piznavalnoi samostiinosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei v protsesi vyvchennia informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii*, Kharkiv.
2. Serebriak, V. V. (2004), *Dukhovno-moralne vykhovannia kursantiv VNZ systemy MVS Ukrainy*, Luhansk.
3. Yavorska, H. Kh. (2006), *Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia sotsialno-profesiinoi zrilosti kursantiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy*, Kyiv.
4. Luzan, P. H. (2004), *Teoretychnii metodychni osnovy formuvannia navchalno-piznavalnoi aktyvnosti studentiv u vyshchyykh ahrarnykh zakladakh osvity*. Kyiv.
5. Valiev, R. H. (2010), "Vykorystannia dydaktychnykh pryimive-Learning dlia rozvytku piznavalnoi samostiinosti subiektiv navchannia", *Postmetodyka*, No. 4 (95), pp. 7–14.